

Eiði 1960-2000 og komandi

Fundur í Eiðis skúla 3. apríl fyriskipaður av Eiðis kommunu og Granskingardeplinum fyri Økismenning. Við pallborðið: Carl-Gustav Thornström, Svøríki, og Ottar Brox, Noreg

SMÁRIT NR. 6/2001

Í 1973-74 var norska tíðarritið Syn og Segn karmur um eitt orðaskifti, har Eiðisbygd var í fokus. Sviin Carl-Gustav Thornström, sum tá las antropologi, hevði verið á Eiði, og hann hevði ikki bjartar framtíðar fyri bygdina. Hann helt eisini, eitt byggin var eitt dømi um, at tann sokallaða populisman sum bygdarmenningar-strategi ikki var haldgóð. Norðmaðurin Ottar Brox, ið var kendur talsmaður fyri hesa strategi, svaraði aftur, og orðaskiftið var hvast.

Fyrr í ár var samband millum Granskingardepilin fyri Økismenning í øðrum samanhangi, og vit nevndu tí fyri honum møguleikan at fáa hann og Carl-Gustav Thornström til Eiðis at líta afturá og frameftir, nú skjótt 30 ár eftir orðaskiftið teirra millum. Hóast talan er um granskarar við rokaðum álmanakka, so var leyst og liðugt beinanvegin. **Tordur Niclasen**, bygdaráðsformaður bjóðaði Carl-Gustav Thornström og Ottari Brox vælkomnum til Eiðis og vónaði, at kvøldið fór at eydnast væl. Hann vísti á, at hóast Eiðisbygd varð hart rakt av kreppuni, so hevði hon reist seg aftur, og tølini fyri tilflyting vóru væl betri enn fyri landið sum heild.

Fundurin var skipaður í trimum þørtum:

- 1) **Inngangur.** Ólavur Waag Høgnesen: Broytingar í fólkatálinum eftir kríggið við serligum atliti til býtið millum landspartar, og orðaskiftið um Eiði millum Carl-Gustav Thornström 1973-74
- 2) **Eiði 1945-2000.** Carl-Gustav Thornström og Ottar Brox spurdu og fundarfólkið svaraði í eini roynd at lýsa tað, sum hevði verið avgerandi fyri gongdina á Eiði eftir seinna heimsbardaga
- 3) **Útjaðarapláss – hava tey eina framtíð í einum globaliseraðum heimi?** Stuttar framløgur eftir Carl-Gustav Thornström og Ottar Brox

Hetta nummarið av SMÁRITI er ein stuttur saman dráttur av tí, sum kom fram á fundinum. Harumframt hava vit heft við greinirnar í Syn og Segn frá 1973-1974; hóast tær eru sera merktar av síni tíð og fyri ein part kunnu tykjast fremmandar, so halda vit, at tær áttu at havt áhuga. harumframt hava vit lagt við tvær greinir, sum stóðu í Sosialinum í sambandi við tiltakið.

Ólavur Waag Høgnesen

Broytingar í fólkatalinum eftir kríggið við serligum atliti til býtið millum landspartar og til orðaskiftið um Eiði millum Carl-Gustav Thornström 1973-74

Ólavur Waag Høgnesen frá GRANSKINGARDEPILIN FYRI ØKISMENNING takkaði Eiðis kommunu fyri móguleikan at skipa fyri hesum tiltakinum. Hann vísti á, at Føroyar eftir seinna heimsbardaga høvdu verið fyri einari miðsavnan, har ‘syðra Eysturoy’ og serliga Tórshavnar-økið høvdu havt tann stóra vøksturin.

Eiði var eitt av teimum positivu dømunum uttan fyri hesi øki, tí eftir ein lítlan vøkstur um 1960 hevði tað eydnast at halda fólkatalinum støðugt øll seksti- og sjevtiárin, og í áttatiárunum vaks tað munandi. Eftir stóra fráflyting í nítiárunum var fólkatálið aftur farið at vaksa. Um so er, at vit kunnu flokka Eiði sum eina ‘successbygd’, hvørjar eru so orsøkirnar?

Í 1973 hövdu teir báðir Carl-Gustav Thornström og Ottar Brox ein orðadrátt, ið snúði seg um framtíðarmöguleikarnar hjá Eiðisbygd. Stutt sagt kann sigast, at Carl-Gustav Thornström hevði tað sjónarmið, at Eiði livdi uppá lænta tíð, so at siga, meðan Ottar Brox helt, at tað, sum hendi á Eiði gav vónir fyri framtíðina. Fyri at skilja sjónarmiðini í hesum orðadrátti, so skal stutt takast aftur í tað, sum var frammi í orðaskiftinum um tað mundið, áðrenn greinirnar báðar verða endurgivnar; greinirnar hjá teimum báðum eru at finna aftast í hesum hefti.

Í seksti-, sjevti- og áttatiárunum var politisk semja um sokallaðu bygdarmenningina, ikki minst eftir ávirkan úr Noregi. Har var bygdarmenningin í stóran mun sett í verk frá statsligar síðu við útbygging av samferðslukervinum og stuðli til størri framleiðslueindir, mest vanligt flakavirkir. Hetta var stungið út í kortið í teirri sonevndu Nord Norges Planen (NNP). Ein av teimum, ið ikki var serliga fegin um hesa ætlan, var samfelagsfrøðingurin Ottar Brox, sum í 1966 skrivaði bókina “Hva skjer i Nord-Norge”, seinni umsett til føroyskt sum “Hvat hendir á bygd”. Ottar Brox vísti á, at tað var ikki nóg mikið við einum útbygdum samferðslukervi, um arbeiði ikki samstundis var at fáa í bygdini; og hann ivaðist stórliga í, um stór flakavirki vóru eydnan fyri Norður-Noreg. Eftir hansara hugsan, so hóttu stóru flakavirkini við at syndrað norðurnorsku vinnumentanina, ið var grundað á kombineraða smávinnu (útróður og traðarbrúk, ‘fiskibøndur’). Hesi sjónarmið vóru grundarlagið undir teirri sokallaðu populismuni, ið gjørði seg til talsmann fyri eini varðveitslu av smávinnuni heldur enn teirri kapitalisering, ið lagt varð upp til við NNP.

Í 1972 var tann tá 26 ára gamli antropogilesandi Carl-Gustav Thornström og savnaði tilfar um Eiðisbygd. Burturúr hesi vitjanini kom m.a. ein grein í norska blaðnum “Syn og Segn” við heitinum “xxxx”. Endamálið við greinini var at vísa á, at sjónarmiðini hjá Brox og populismuni vóru ov bjartskygd, tí tað slapst ikki undan, at kapitalurin fer, har sum profittur er at vinna. Í greinini ásannar hann, at nýggja flakavirkið (sum tá hevði verið í gongd í uml. seks ár) er ein glotti, tí tað hevur skapt arbeiði, men hesin glottin er komandi og farandi; fyrr ella seinni fór Eiði at gerast offur fyri teirri óundansleppandi miðsavningini, sum eyðkennir kapitalistisku menningai. Meiri sundurgreinað hevur hann trýggjar grundgevingar fyri, hví Eiðis-bygd ikki verður lív lagað:

- Tað høgligara sambandið til Havnar og tann vaksandi útbreiðslan av útlenskum bløðum o.ø. hava við sær, at ein nýggj verð hevur latið seg upp fyri ungdóminum. Hettar skundar undir trongdina at sleppa burtur frá bygdini, ið er eyðkend av strongum sosialum eftirliti og moralskum snævurskygni

- Økta kappingin á fiskivinnuøkinum fer at hava við sær miðsavnan av kapitalinum, og tað fer at hava við sær, at vinningurin av framleiðsluni endar uttanfyri lokalsamfelagið (Eiði), sum eisini missir ræðið á sjálvari framleiðsluni
- Kreppan í fiskivinnuni í Atlantshavi (stríðið um fiskimørk, ovfisking og dálking) fara at hava við sær, at landingarnar á Eiði fara at minka ella detta burtur.

Ottar Brox svaraði aftur og helt, at Eiðis-søgan hjá Thornstrøm júst váttaði, at tað bar til at sleppa undan miðsavnani, sjálvt við flakavirkjum, tí tað var bygdarfólkið sjálvt sum átti virkið. Harfyri var eingin trygd fyri, at Eiði hevði nakra trygd fyri einari framtíð. Tað avgerandi mátti vera at vísa á teir tættir í samfelagsgongdini, sum kunnu ávirka politiskt, so bygdarsamfelagið framhaldandi kundi eiga og hava ræði á fiskiførum og virkjum. Í aftursvari til hesa viðmerking Brox heldur Thornstrøm fast við, at tann *undirliggjandi* gongdin er miðsavning, og eftirsum at tað er kapitalurin sum fremur hana, so eru einastu ráðini at seta planbúskap í staðin fyri kapitalistiskan profittbúskap.

Carl-Gustav Thornström, at Ottar Brox var tann, sum hevði mest rætt í orðaskiftinum. Hansara grundsjónarmið var, at fremja umskiftið frá einum undirstøðubúskapi, grundaður á landbúnað og útróðurur (fyri stóran part til egna nýtslu), og til ídnaðarframleiðslu innan smá bygdarsamfeløg. Hann var tí ovfarin av og fegin um at síggja ta menning, sum eyðvitað hevði verið á Eiði síðani 1973, og fegnaðist eisini um, at bæði virkseimið og fólkatal var vaksandi.

Eiði 1945-2000

1. 1945-1960

Eins og flestu pláss í landinum var Eiðis kommuna rakt av teirri búskaparligu kreppu, ið tók seg upp í Føroyum í fimmti-árunum. Fiskimenn leitaðu sær hýru við útlenskum skipum (sí Patursson 1979 s. 335-336), og eiðismenn vóru serliga við norskum skipum. At tað í stóran mun eydnaðist at fáa hýru við norðmonnum avmarkaði flytingina úr bygdini, hóast tað sum heild kvinkaðist niður eftir.

Seinast í fimmtiárunum kvinkar fólkatalið í bygdini uppeftir, og tað eru tvær orsøkir til tess. Onnur er, at um hettar mundið verður farið undir at gera veg til Loran-støðina á Eiði; í hesum arbeiði vóru xx mans. Tá ið støðin varliðugt bygd, skuldi hon mannast, og talið av starvsfólkum har var xx fyrstu árin, og xx, tá ið talið var uppá tað mesta (nær?). Umframt vegin vóru eisini hús bygd til starvsfólk á støðini. Hesar almennu íløgur – í hesum føri ríkisíløgur – hava sostatt havt avgerandi týdning fyri at forða eini hóttandi afturgongd at gerast veruleiki í størri mun.

Hin orsøkin er, at útróðurin vindur uppá seg. Hettar hevur samband við, at fiskimarkið verður flutt út á seks fjórðingar, seinni – í 1964 – út á 12 fjórðingar (Nolsøe xx, og Patursson 1979 s. 60-63).

2. 1960-1990

3. 1990-2000

Útjaðarapláss – hava tey eina framtíð í einum globaliseraðum heimi?

Eftir orðaskiftið um søguligu gongdina á Eiði høvdu teir báðir gestirnir hvør sína framløgu. Teir vóru í forhond bidnir um at siga teirra hugsan um, hvat skal til fyri at útjaðarapláss sum Eiði skulu standa seg í einum umbroytiligum heimi.

Carl-Gustav Thornström

Carl Gustav Thornström vísti á, at við teirri sokallaðu globaliseringini eru fortreytirnar á t.d. Eiði nógv broyttar í mun til 1970-árin. Streymarnir av vørum og tænaströmunum eru fullkomuliga broyttir við teirri broyttu samskiptistøknini, og lokal mentan er nú áhaldandi undir ávirkan frá útlendskari mentan. Hon kann ikki byrgja seg av, og spurningurin er tí, hvussu hon kann varðveitast í einum livandi samskipti við umheimin.

Altjóða felagsskapir og samgongur, ST, WTO og ES, spæla ein nógv stórri leiklut í altjóða gongdini og eru við til at avgera fortreytirnar fyri menning, eisini í útjaðaranum; tað sama ger seg ikki minst galdandi fyri altjóða fyrirkomulag innan búskaparligu gongdina, har kunningartøkni og biotøkni skapa heilt nýggjar møguleikar, men eisini seta álvarsligar politiskar spurningar á dagskránnu.

Hóast heimurin á ein hátt verður alt meiri eins, so ræður um hjá lokalssamfeløgum í útjaðaranum at finna fram til tað serstaka, sum kann hava áhuga og ein møguleika á altjóða marknaðinum

Ottar Brox

Í sínari framløgu segði Ottar Brox, at tað er umráðandi at tryggja eina fiskivinnu á Eiði, ið framhaldandi er før fyri at draga fólk til sín. Í

1. Hann mælti til sokallaðar manskvotur. Hettar vil siga, at hvør einstakur skráuttur fiskimaður hevur rætt til sín brotpart av mest loyvdur veiðu (TAC'num). Ein slík skipan hevur við sær skynsama kapitalnýtslu og eina tillaging til tilfeingið.
2. Hann mælti til eina fleksibla fiskimóttøkuskipan, ið er før fyri at laga seg til skiftingar í ráevnistilgongd og broytingum á marknaðinum (uttan at kenna føroysku skipanina nóg væl, so hevði hann varhugan av, at hon var nakað av tí rætta).
3. Hann mælti til eina skattaskipan, ið gjørði tað lokkandi at ognar sær partabrøv í lokala fiskiídnaðinum. Fyrirmunirnir eru, at tað a) minskar um íløgurnar í veiðuliðið b) gevur fiskimonnum medábyrgd fyri fiskiídnaðinum og c) gevur fiskimonnum partvís ræði á fiskiídnaðinum

4. Hann mælti til at geva fiskimonnum umstøður, so teir í mest møguligan mun kunnu liva eitt familju- og bygdarlív (stuttar túrar, helst við tveimum manningum, og tænastuveitingar í egnari havn). Hettar er fortreytin fyri at halda viðlíka fiskivinnuna á plássum sum Eiði.

Sum sæst, so hava teir báðir fullkomuliga hvør sína mynd av, hvat Eiði eigur at leggja dent á fyri at yvirliva í framtíðini. Fyri Ottar Brox er tað umráðandi, at fiskivinnan verður varðveitt sum grundarlagið undir lokalsamfelagnum, og avgerandi er, at ungir menn hava atgongd til vinnuna, so teir kenna ábyrgd fyri henni. Harumframt skulu umstøðurnar vera soleiðis, at tað í mestan mun ber til at liva eitt “vanligt” lív.

Thornström harafturímóti sær fyri sær, at Føroyar miðvíst eiga at satsa uppá try-fýra stórpláss ella vakstrardeplar, meðan bygdin eru so samanbundnar við hesar deplar sum møguligt.